

بررسی ترکیب بدیعی

حبیب‌اله جمشیدی نژاد

کارشناس زبان و ادبیات فارسی و کارشناس ارشد زبان‌شناسی از دانشگاه علامه طباطبائی، دبیر دبیرستان‌های ایده، خوزستان

چکیده

در این جستار و کندوکاو، ترکیب ادبی و بلاغی پرکاربرد «حسن تعبیر» به منظور افزایش آگاهی معلم و متعلم از کاربردهای گوناگون زبان و ادب فارسی و تدریس بهتر محتوای کتاب آرایه‌های ادبی در دوره دوم متوسطه بررسی می‌شود. از نظر روش کار با مراجعه به کتاب‌های بلاغی و فرهنگ لغت‌های تک‌زبانه و دوزبانه ابتدا این ترکیب تعریف گردیده و نمونه‌هایی ذکر شده است. در نهایت نیز نگارنده به این نتیجه رسیده است که «حسن تعبیر» همچون «حسن تعلیل» می‌تواند به‌عنوان یک مبحث بدیعی و بلاغی تحلیل شود. با توجه به اینکه یکی از تعاریف سبک «نحوه گزینش» است، بدین معنی که حاصل گزینش‌های تعبیری و اداهای خاص از میان انواع تعبیر و اداهاست، حسن تعبیر به‌ویژه از نظر سبک‌شناسی می‌تواند حائز اهمیت باشد.

کلیدواژه‌ها: حسن تعبیر، حسن تعلیل، سبک، بیان

مقدمه

موضوع و مسئله تحقیق در این مقاله ترکیب «حسن تعبیر» است که به‌طور خلاصه یعنی «تیکو بیان کردن و گفتن»؛ همان‌طور که حسن تعلیل به معنای «تیکو دلیل آوردن» است. از نظر پیشینه تحقیق، نگارنده با مراجعه به کتاب‌ها و منابع مقاله و پایگاه‌های اینترنتی به سابقه و پیشینه‌ای در

تعبیر: به عبارت آوردن، به سخن آوردن، بیان کردن، خواب را تفسیر کردن (فرهنگ معین، ج اول، ۱۹۰۸: ۱۳۶۳)

حسن تعبیر در زبان فارسی

در صحت و مکالمه روزانه کاربرد دارد. درواقع، زمانی که بخواهیم از یک واژه خوشایند به جای یک واژه ناخوشایند که معنای ضمنی خوبی ندارد استفاده کنیم، حسن تعبیر را به‌کار برده‌ایم؛ به عبارت دیگر،

این‌باره در زبان فارسی برخورد نکرد، ضرورت دید که این پدیده و ابزار گفتمانی قدرتمند را به منظور ایجاد زمینه مناسب برای دانش‌افزایی و هم‌اندیشی و تبادل نظر بین معلمان و کارشناسان و برنامه‌ریزان درسی به بحث بگذارد.

بحث

حسن: زیبایی، نیکویی، خوشی، خوبی (فرهنگ معین، ج اول، ۱۳۵۵: ۱۳۶۳)

جدول شماره یک

روشن‌دل	حسن تعبیری برای	نابینا
سرویس بهداشتی	حسن تعبیری برای	توالت
رنگین‌پوست	حسن تعبیری برای	سیاه‌پوست
سوداگران مرگ	حسن تعبیری برای	قاچاقچیان مواد مخدر
شکر خورد	حسن تعبیری برای	... خورد
آرامستان	حسن تعبیری برای	قبرستان
کودکان استثنایی	حسن تعبیری برای	عقب‌مانده ذهنی
دنیای شیر تو شیر	حسن تعبیری برای	دنیای ... تو ...
زیرمیزی	حسن تعبیری برای	رشوه
شیرینی	حسن تعبیری برای	رشوه
جاوبدالانتر	حسن تعبیری برای	مفقودالانتر
از ما بهتران	حسن تعبیری برای	جن و پری
اندرزگاه/ندامتگاه	حسن تعبیری برای	زندادان
نتیجه را واگذار کرد	حسن تعبیری برای	شکست خورد/باخت
بالا آوردن	حسن تعبیری برای	استفراغ کردن

تهی کرد/ شمع وجودش خاموش شد/ گل وجودش پرپر گشت/ به رحمت ایزدی پیوست/ جان به جان آفرین تسلیم کرد/ کوچ کرد/ از عالم ناسوت به عالم لاهوت پیوست/ ارتحال یافت.

در هر یک از این تعبیرات با احساسات و عواطف متفاوتی مواجهیم که باعث افتراق سبک می‌شود. پس، حسن تعبیر می‌تواند مبین سبک باشد؛ چون معنی واحد (مثلاً مرگ کسی) را می‌توان به طرق مختلف بیان کرد، حسن تعبیر می‌تواند موضوعی بیانی تلقی شود. دست کم می‌توان ادعا کرد که حسن تعبیر برای جلوگیری از تکرار در ایجاد افعال مجازی در فارسی نقش عمده دارد.

نتیجه‌گیری

حسن تعبیر ابزار گفتمانی قدرتمندی است که برای تقویت و افزایش نزاکت و ادب اجتماعی بین طرفین گفت‌وگو به کار می‌رود. بیشتر حسن تعبیرها در زبان فارسی در حوزه مسائل مربوط به مرگ، مسائل جنسی، مواد زائد بدن، تبلیغات، اعضای بدن، مواد مخدر، ناسزاها و تجارت به کار می‌روند. به نظر می‌رسد در ساختن حسن تعبیرها در زبان فارسی از ابزارهای زبانی مثل استعاره، مجاز، تضاد معنایی، مبالغه، گسترش معنایی، وام‌گیری واژگانی و استلزام معنایی استفاده می‌شود.

منابع

۱. حبیب، سلیمان. (۱۳۷۵). فرهنگ جامع فارسی - انگلیسی (تک‌جلدی). تهران: فرهنگ معاصر.
۲. —. (۱۳۷۰). فرهنگ بزرگ انگلیسی - فارسی (دو‌جلدی). تهران: فرهنگ معاصر.
۳. آریانپور، عباس. (۱۳۷۰). فرهنگ کامل انگلیسی - فارسی (پنج‌جلدی). تهران: انتشارات امیرکبیر.
۴. معین، محمد. (۱۳۴۳). فرهنگ فارسی (دوره شش‌جلدی). تهران: انتشارات امیرکبیر.
۵. شمیسا، سیروس. (۱۳۷۵). بیان و معانی. تهران: انتشارات فردوس.
۶. شمیسا، سیروس. (۱۳۷۲). بیان. تهران: انتشارات فردوس.
7. Richards, Jack c. (2002). Longman Dictionary of Language Teaching & Applied Linguistics

از پایگاه‌های اینترنتی زیر نیز استفاده شده است؛ هرچند نام نویسنده مشخص نبود.

<http://www.farsigah.com>
<http://www.Pooyatar.jomeh.com>

جزء یونانی eu به معنی «خوب» و pHEME به معنی «گفتن» تشکیل شده است. حسن تعبیر در اعتقادات و باورهای دینی، اخلاقیات اجتماعی، پزشکی، کالبدشناسی، کشورداری، سیاست و ... کاربرد دارد.

استاد جلال‌الدین همایی در کتاب «فتون بلاغت و صناعات ادبی» درباره این مصطلحات ادبی بحث کرده است: حسن مطلع، حسن مقطع، حسن تخلص، حسن ختام و حسن تعلیل.

سیروس شمیسا در کتاب «معانی و بیان» در تعریف علم بیان آن را «ادای معنی واحد به طرق مختلف» گفته است. برای مثال، درباره مفهوم پیری:

۱. پر از برف شد کوهسار سیاه (فردوسی)

حسن تعبیر برای جلوگیری از تکرار در ایجاد افعال مجازی در فارسی نقش عمده دارد

۲. چو کوه سپیدش سر از برف موی (سعدی)

۳. سپید شد چو درخت شکوفه دار سرم (جامی)

«دقت در نحوه اداهای مختلف معنی واحد مبین اختلاف در نگرش‌های هنرمندان است و در نهایت، اختلاف سبک دوره‌های مختلف ادبی یا سبک خاص شاعران و نویسندگان را نشان می‌دهد» (شمیسا، ۱۵: ۱۳۷۵).

«یکی از تعاریف مهم سبک «نحوه گزینش» است؛ بدین معنی که سبک حاصل گزینش تعابیر و اداهایی خاص از میان انواع تعابیر و اداهاست» (شمیسا، ۲۴: ۱۳۷۲).

با توجه به تعریف علم بیان و تعریف سبک می‌توان در مرگ کسی تعابیر متفاوتی به کار برد؛ برای مثال: مرد/ به درک واصل شد/ درگذشت/ بر مرکب چوبین نشست/ خرقه

به جای واژه یا تعبیری زننده یا ناخوشایند واژه یا تعبیری را به کار می‌بریم که همان مفهوم را می‌رساند اما زننده یا ناراحت‌کننده نیست. در ادامه، به نمونه‌هایی از حسن تعبیر اشاره می‌شود. (جدول شماره یک) و ...

حسن تعبیر در زبان انگلیسی

«استفاده از واژه‌ای به جای واژه دیگر که به نظر می‌رسد کمتر ناخوشایند و رنج‌اننده باشد؛ برای مثال:

To pass away (درگذشتن) حسن تعبیری است برای to die (مردن).

Indisposed (ناخوش، کسل) حسن تعبیری است برای sick (بیمار)» (فرهنگ لانگمن، ۱۸۸: ۲۰۰۲).

چند نمونه دیگر: Pass water (آب زائد بدن، پیشاب) حسن تعبیری است برای urinate (ادرار کردن)

Sanitation engineer (مهندس بهداشت و نظافت) حسن تعبیری است برای garbage man (سفور، سپور، مأمور شهرداری).

حسن تعبیر در انگلیسی، یوفیمیزم (euphemism) نامیده می‌شود که از دو